

**Šiaulių
akademija**

VILNIUS UNIVERSITY ŠIAULIAI ACADEMY

Regionų plėtros institutas / Institute of Region Development

14-oji tarptautinė tarpdisciplininė mokslinė konferencija

14th International Interdisciplinary Scientific Conference

REGIONAS: ISTORIJA, KULTŪRA, KALBA

THE REGION: HISTORY, CULTURE, LANGUAGE

SANTRAUKOS / SUMMARIES¹

2025 m. gegužės 15–16 d. / 15th–16th of May, 2025

Šiauliai, Lithuania

¹ Tekstai neredaguoti. / The texts have not been edited.

KONFERENCIJOS MOKSLINIS KOMITETAS
SCIENTIFIC COMMITTEE OF THE CONFERENCE

Pirmininkė / Chairperson – doc. dr. / Assoc. Prof. Dr Regina KVAŠYTĖ (*Vilniaus universiteto Šiaulių akademija, Lietuva / Vilnius University Šiauliai Academy, Lithuania*)

Nariai / Members:

dr. / Dr Juris CIGANOVŠ (*Latvijos karo muziejs, Latvija / Latvian War Museum, Latvia*)

doc. dr. / Assoc. Prof. Dr Vita JUKNEVIČIENĖ (*Vilniaus universiteto Šiaulių akademija, Lietuva / Vilnius University Šiauliai Academy, Lithuania*)

prof. dr. / Prof. Dr Mihaela KOLETNIK (*Mariboro universitetas, Slovėnija / Maribor University, Slovenia*)

doc. dr. / Assoc. Prof. Dr Vladimir LEGAC (*Zagrebo universitetas, Kroatija / University of Zagreb, Croatia*)

prof. dr. / Prof. Dr Artūrs MEDVECKIS (*Rygos tehnikos universiteto Liepojas akademija, Latvija / Rīga Technical University Liepāja Academy, Latvia*)

doc. dr. / Assoc. Prof. Dr Monika POKORSKA-IWANIUK (*Poznanės Adomo Mickevičiaus universitetas, Lenkija / Adam Mickiewicz University in Poznań, Poland*)

prof. dr. / Prof. Dr Henrihs SOMS (*Daugpilio universitetas, Latvija / Daugavpils University, Latvia*)

dr. / Dr Anna STAFECKA (*Latvijos universiteto Latvių kalbos institutas, Latvija / University of Latvia, Latvian Language Institute, Latvia*)

prof. dr. / Prof. Dr Rita Regina TRIMONIENĖ (*Vilniaus universitetas, Lietuva / Vilnius University, Lithuania*)

prof. dr. / Prof. Dr Rytis URNIEŽIUS (*Vilniaus universiteto Šiaulių akademija, Lietuva / Vilnius University Šiauliai Academy, Lithuania*)

dr. / Dr Kristīne VACEKA-ANTE (*Praho Karolio universitetas, Čekija / Charles University, Czechia*)

doc. dr. / Assoc. Prof. Dr Jolanta VASKELIENĖ (*Vilniaus universiteto Šiaulių akademija, Lietuva / Vilnius University Šiauliai Academy, Lithuania*)

Dalia BLAŽULIONYTĖ

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, Vilnius, Lietuva

GRYBAVIMO ETNOGRAFIJA IR TARPRŪŠINIAI SANTYKIAI DŽŪKIJOS REGIONE

Miškas iki šių dienų išlieka reikšminga Pietų Lietuvos šilinių dzūkų bendruomenių pragyvenimo, psichologinės paramos, fizinės sveikatos priemonė ir terpė. Tai ypatingai atsiskleidžia tyrinėjant grybavimo tradiciją regione. Grybavimo tradicija – su grybavimo ūkine veikla susijusi žinių, tikėjimų ir papročių sistema, formuojanti ir palaikanti ypatingą šilinių dzūkų santykį su juos supančia aplinka – mišku. Grybaujant ryšys užmezgamas tiek su mišku kaip vienu ir kaip visuma, tiek su atskirais miško veikėjais: augalais, grybais, gyvūnais ar kitom gyvom ir negyvom esybėm. Žmogaus ir aplinkos santykiai laikomi sudėtingu ir daugiasluoksniu tinklu, kurį sudaro materialiosios, visuomeninės, kultūrinės ir simbolinės aplinkos reikšmės žmonių bendruomenėms ir atvirkščiai. Anot antropologo Tim Ingold, žmonės ne tik kultūrinės būtybės, siekiančios suprasti pasaulį, kuriame gyvena, pasitelkiant savo interpretacijas, bet taip pat ir aplinkos būtybės, kurios patiria savo aplinką taip, kaip jos gyvena ir juda joje. Judėdami miške žmonės patiria, pažįsta ir jaučia mišką, įvairiais būdais persipynusį su jų tapatybe ir šaknimis. Grybautojų santykius miške tyrinėju stebėdama, analizuodama ir kartu su tiriamaisiais vaikščiodama miške. Vaikščiojimas miške yra kūrybiškas procesas, kuriame žmogus aktyviai dalyvauja tyrinėdamas ir atrasdamas aplinką, jausdamas, pastebėdamas detales ir užmezgdamas tarprūšinius santykius.

Daugiausia dėmesio, kalbėdama apie grybautojus, atkreipsiu į žmonių ir grybų santykius. Dėl savo išskirtinumo, neaiškios prigimties (tarpinės tarp augalų ir gyvūnų) – grybams priskiriamos ypatingos savybės. Dar šiandien vienas gajausių tikėjimų, kad grybai (baravykai) *boja akių* – nužiūrėtas grybas neauga. Grybams priskiriamos gyvūnams būdingos savybės, jie mėgsta kaimynystę, turi galvą, koją, akis, ausis... Grybai išbaidomi šūkaujant miške. Įvairiais ritualais mėginama su grybais užmegzti ryšį ir užtikrinti grybavimo sėkmę. Apie susitarimus kalba pasisveikinimo ir atsisveikinimo ritualai. Grybus bandoma pažinti, todėl labai svarbus nuolatinis stebėjimas. Iš kartos į kartą perduodamos ir žinios, kaip stebint gamtą orientuotis grybavimo metu. Judėdamas miške žmogus išvysto ypatingą gebėjimą orientuotis miške, tokio gebėjimo patvirtinimas, įgytos žvėrimis būdingos savybės: labai gera uoslė, klausos, pėdsekystė.

Tarprūšiniai susitikimai įtakoja praktikuojančių rankiotųjų (grybautojų) judėjimą, pažinimą ir suvokimą apie abipusį žmonių ir nežmogiškųjų esybių tinklą. Tokio bendravimo pasekoje kuriamas „matymas“ virsta aplinkos savybių ir jos teikiamų galimybių suvokimu. Pranešimas atskleis Dzūkijos regiono grybautojų miško sampratą įgyjamą pažindinantis, užmezgant tarprūšinius santykius ir išnaudojant grybavimo veiklos teikiamas galimybes.

Tomaš BOŽEROCKI

Vytauto Didžiojo universitetas, Kaunas, Lietuva

KOLEKTYVINĖ ARMIJOS KRAJOVOS ATMINTIS LIETUVOS LENKŲ TAPATYBĖS KONTEKSTE

Viešoji atmintis yra tarpdisciplininis tyrimo objektas, įtrauktas į įvairių mokslų interesų sritis. Viešosios atminties lauką galima apibrėžti kaip visuomenės puoselėjamą įsivaizdavimą apie praeitį visumą, reguliuojamą įstatymiškai. Įstatyminiai mechanizmai, tokie kaip švietimo sistema ir atmintinų dienų įstatymas, užtikrina žinių apie svarbią visuomenei praeitį perdavimą iš kartos į kartą. Viešosios atminties tyrimas sociologijos kontekste fokusuojasi į atminties turinio analizę, siekiant nustatyti, ką ir kodėl visuomenė renkasi atsiminti ar pamiršti, kokį vaidmenį atlieka institucijos, medijos ir atminties laikmenos.

Šiandien mokslininkus domina ne tik santykis tarp individualių ir kolektyvinių atsiminimų. Bet taip pat kaip kolektyvinės atminties rėmai tampa arba kodėl netampa viešosios atminties dalimi. Kas lemia, kad vienokie ar kitokie pasakojimai, pavyzdžiui, apie lenkų ginkluotą pagrindį tampa viešojo diskurso dalimi, bet netampa viešosios atminties dalimi.

Autoriai, kurie analizuoja individualią, kolektyvinę arba viešąją atmintį pabrėžia dabarties poveikį praeities suvokimui ir pasakojimui apie praeitį kūrimo procesui. Bet atsižvelgiant į socialinių tinklų poveikį nereikia atmesti šio veiksnio formuojant suvokimą apie praeitį. Sąvoka socialiniai tinklai naudojama turint omenyje tokias platformas *Facebook, X, Instagram*.

Lenkijoje Armija krajova (toliau AK) vertinama kaip nacionalinio pasipriešinimo simbolis, didvyriškumo pavyzdys kovoje su okupantais. Bet Lietuvoje AK veikla vertinama nevienareikšmiškai. Lietuvių istoriografijoje netrūksta nuomonių, kad AK kovojo už savo valstybę, bet pabrėžiama, kad neva egzistavo skirtumas tarp AK veikusios dabartinės Lenkijos teritorijoje ir AK veikusios dabartinėje Rytų Lietuvoje. Anot šios nuomonės šalininkų vilniškė AK persekiojo lietuvius ir savo veiklą vykdė remdamasi vokiečių teikiama pagalba. Toks vertinimas atsirado Antrojo pasaulinio karo metais ir buvo palaikomas sovietinės propagandos. Po karo sovietinė propaganda išlaikė naratyvą apie lenkų nacionalistus iš AK kovojusius prieš lietuvius. Šie ir kiti istoriografijoje suformuoti naratyvai atsispindi ir socialiniuose tinkluose aptinkamuose komentaruose, įrašuose.

Atmintis apie lenkų ginkluotą pagrindį, kuris veikė Rytų Lietuvoje Antrojo pasaulinio karo metais nėra integruota į Lietuvos viešąją atmintį dėl kelių sudėtingų istorinių, politinių ir kultūrinių priežasčių. Armija Krajowa veikė Vilniaus krašte ir kitose dabartinės Rytų Lietuvos teritorijose, siekdama atkurti tarpukario Lenkijos valstybės sienas. Ši veikla suvokiama kaip priešiška Lietuvos atžvilgiu, vertinama kaip kėsinimasis į Lietuvos nepriklausomybę bei teritorinį vientisumą. Karo metu vyko ginkluoti AK susirėmimai su lietuvių policijos bei Lietuvos vietinės rinktinės daliniais. Nepatyrė ir civilių aukų, kaip, pavyzdžiui, Dubingiuose 1944 m. birželio 23 d.

Visi šie sudėtingi AK kolektyvinės atminties aspektai ir jos santykis su Lietuvos lenkų tapatumu bus plačiau aptarti pranešimo metu.

Nerijus BRAZAUSKAS

Nepriklausomas tyrėjas

**ŠIUOLAIKINIAI DOKUMENTINIAI FILMAI APIE LIETUVOS PARTIZANUS:
TARPATMINTIES, ISTORIJOS, UŽMARŠTIES**

Šio pranešimo tikslas – analizuoti XXI a. sukurtus dokumentinius filmus apie Lietuvos partizanus kaip atminties mediją, koduojančią ir reflektuojančią atmintį, istoriją ir užmarštį.

Siekiant įgyvendinti šį tikslą, iškelti šie tyrimo uždaviniai: a) pristatyti Aleidos Assmann funkcinės atminties koncepciją, uždavinius, užmaršties sampratą, Jakobo Lothe's naratyvinės komunikacijos modelį; b) nagrinėti dokumentinius filmus apie Lietuvos partizanus kultūrinės tapatybės, naratyvinio teksto, užmaršties aspektais; c) svarstyti atminties susikryžiovimą su užmarštimi.

Tyrimo metodologija konstruojama iš Aleidos Assmann funkcinės atminties sampratos, užmaršties formų koncepcijos, Jakobo Lothe's naratyvinės komunikacijos modelio. Šiame tyrime dokumentinis filmas laikomas ne tik atminties medija, bet ir „naratyviniu tekstu“, atskleidžiančiu ir filme įrašytą naratyvinės komunikacinį modelį, ir užmaršties formą, kurią tiksliai atskleidžia A. Assmann teorinė paradigma.

Tyrime nagrinėjami XXI a. sukurti dokumentiniai filmai apie Lietuvos partizanus, žuvusius iki 1965 m. imtinai. Dokumentinių filmų gausa lėmė tai, kad tyrimo objektu tapo Lietuvos partizanai, kurie aktyviai ir reikšmingai dalyvavo pokario kovose, o vėliau tapo oficialios atminties turiniais.

Pranešime dokumentiniai filmai pagal implicitinę filmo režisierių intenciją skirstomi į tris grupes.

Pirmajai filmų grupei priskirtini režisierių Vytauto V. Landsbergio dokumentinis filmas „Trispalvis“ (2013), Andriaus Cimbolaičio – „Žaibas–Dzūkijos legenda“ (2014), Algimanto Kuzmicko – „Atiduok Tėvynei, ką privalai“ (2015), „Kapas 27/3. Vanago sugrįžimas“ (2020). Šie filmai reflektuoja Lietuvos partizanų istoriją, užmaršties problemą ir istorinio autoriaus intencijas.

Antrajai filmų grupei priskirtini režisierių Algimanto Maceinos dokumentinis filmas „Paskutinis“ (2010), Agnės Zalanskaitės dokumentiniai filmai „Nepaprasta auka“ (2017), „Nenugalimas“ (2018), „Juozas Paliūnas Rytas. Partizanas“ (2020), Rūtos Sinkevičienės – „Jonas Žemaitis-Vytautas. Paskutinis noras“ (2024). Šie filmai atskleidžia Lietuvos partizanų istoriją, šeimos atmintį ir numanomo skaitytojo / žiūrovo kūrimą.

Trečiajai filmų grupei priskirtini režisierių Agnės Marcinkevičiūtės dokumentinis filmas „Nesulaužyti priesaikos“ (2007), Algio Kuzmicko – „Laisvės žvalgas“ (2021). Šie filmai parodo Lietuvos partizanų istoriją, komunikacinę atmintį ir istorinio skaitytojo / žiūrovo aktyvinimą.

Toma BUIVYDAITĖ

Vilniaus universitetas, Vilnius, Lietuva

TVARI PAVELDOSAUGA TARP DEKLARACIJŲ IR ĮTAMPOS: BENDRUOMENIŲ ĮTRAUKIMO GALIMYBĖS IR RIBOS

Pranešime analizuojama bendruomenių įtraukimo į paveldosaugos procesus tema, kuri šiandien tampa viena iš esminių darnios paveldosaugos sąlygų. Darni paveldosauga čia suprantama kaip procesas, kuriame derinamos materialaus paveldo apsaugos, kultūrinės tapatybės puoselėjimo ir bendruomenių įgalinimo dimensijos. Nors oficialiojo kultūros paveldo politikos diskurso dažnai deklaruojamas siekis įtraukti bendruomenes, praktikoje dalyvavimo formos išlieka ribotos, neretai grindžiamos institucine kontrole ar formalizuotais mechanizmais. Tai išryškina struktūrinius barjerus, trukdančius pereiti prie įtraukios paveldosaugos.

Pranešime analizuojami trys sluoksniai: (1) tvarumo sampratos genezė paveldosaugos diskurse; (2) bendruomenių įtraukimo modeliai oficialiojoje kultūros politikoje ir Lietuvos teisinėje bazėje; (3) konfliktinės įtampos tarp strateginių deklaracijų ir realaus bendruomenių įgalinimo.

Pirmu atveju aptariama, kaip tvarumo sąvoka per kelis dešimtmečius išaugo iš siauro ekologinio požiūrio į konceptualią sistemą, apimančią kultūros politiką ir dalyvavimo principus. Antrasis lygmuo leidžia atskleisti, kaip bendruomenių įtraukimas formaliai konstruojamas politiniame ir teisiniame lauke – nuo institucinių nuostatų iki realių praktinių mechanizmų. Trečiajame sluoksnyje tiriama, kaip šie neatitikimai vista konfliktiškomis situacijomis. Remiantis kritinės paveldosaugos teorijomis, konfliktas suvokiamas kaip paveldosaugos praktikai būdingas, neišvengiamas reiškinys, kylantis iš konkuruojančių interesų, vertės sampratų ir naratyvų. Konfliktai dėl vertės, interpretacijų ir teisės į atmintį atskleidžia, kaip skirtingos socialinės grupės regione kovoja už savo vietą bendrame kultūriniame pasakojime. Tai leidžia paveldą matyti ne kaip nekintamą paveldėjimo objektą, bet kaip derybų lauką, kuriame sprendžiama, kas ir kaip turi teisę kalbėti paveldo vardu.

Domininkas BURBA

Vytauto Didžiojo universitetas, Kaunas, Lietuva

LITUANISTINĖS DETALĖS LENKIJOS REGIONUS PRISTATANČIUOSE NEAKADEMINIUOSE FOLKLORO RINKINIUOSE

Jau nuo XX amžiaus pradžios Lenkijoje sudarinėjami ir publikuojami folkloro rinkiniai, skirti plačiai auditorijai – visų pirma vaikams ir jaunimui. Į šiuos leidinius įtraukiamos pasakos, sakmės, padavimai, legendos. Minėtų rinkinių rengėjai ir sudarytojai Lenkijos sąvoką dažnai taiko visiems buvusios Abiejų Tautų Respublikos regionams, todėl į šiuos rinkinius įtraukiami ne tik lenkiškoje, bet ir ukrainietiškoje, baltarusiškoje, o kartais ir lietuviškoje terpėje atsiradę tiek autentiški folkloro kūriniai (kaip Eglė žalčių karalienė), tiek literatūriniai padavimai (kaip Baltijos jūros karalienė, Uburtis ir Velnias, Džiugo kalnas). Įdomu, kad tokio pobūdžio Lenkijos leidiniuose, skirtuose šios šalies

regionų folklorui pristatyti, būna įtraukti kai kurie kūriniai, turintys lietuviškas šaknis, juose yra minimi baltiški vardai, egzistuoja siužetus parodančių iliustracijų. Pvz., leidinyje „Lenkų legendų vadovas“ dalyje, kur pasakojama apie Palenkės regioną, minima Eglės ir Žalčio meilės istorija; ne viename tokio pobūdžio leidinyje literatūrinis padavimas apie Jūratę ir Kastytį yra priskiriamas prie Kašubų regiono legendų. Tokių pavyzdžių yra daugiau. Kokios tokio priskyrimo priežastys ir aplinkybės bus svarstoma pranešime.

Inese DĀVIDSONE

University of Latvia, Rīga, Latvia

**WOMEN'S IDENTITY IN THE ISLAMIC WORLD THROUGH THE LENS OF MAGICAL
REALISM IN FATIMA MERNISSI'S
*DREAMS OF TRESPASS: TALES OF A HAREM GIRLHOOD***

This paper explores the construction of women's identity in the Islamic world as depicted in Fatima Mernissi's memoir *Dreams of Trespass: Tales of a Harem Girlhood*, a work that blends autobiographical narrative with elements of magical realism. Mernissi, a pioneering feminist and sociologist, presents a unique perspective on the gendered spaces of the Islamic world, reflecting on the social constraints imposed on women and the ways in which they navigate, resist, and redefine their identities.

Through a literary analysis of *Dreams of Trespass*, this study examines how Mernissi employs magical realism to depict the blurred boundaries between imagination and reality, tradition and modernity, and confinement and self-actualization. The work portrays the harem not only as a physical space of restriction but also as a symbolic structure that governs women's roles and aspirations. By incorporating magical elements, such as mythical narratives and dream sequences, Mernissi underscores the tension between societal norms and personal agency, allowing her young protagonist to reimagine a world beyond patriarchal boundaries.

Furthermore, this paper situates Mernissi's narrative within the broader context of Islamic feminism, discussing how her portrayal of women's lived experiences challenges essentialist notions of Muslim womanhood. It highlights how storytelling functions as an act of resistance, offering an alternative historical and cultural discourse that empowers women within and beyond the Islamic world.

By analyzing the interplay between identity, space, and magical realism in *Dreams of Trespass*, this study contributes to the ongoing discourse on gender and literature in the Islamic world. It argues that Mernissi's memoir serves as both a critique of patriarchal structures and a hopeful vision for women's empowerment through self-expression and redefinition of identity.

Erikas Lukas DVILEVIČIUS

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas / Vilniaus universitetas, Vilnius, Lietuva

JAUNIMO SAVANORYSTĖS SKLAIDA LIETUVOS REGIONUOSE

Rengiant disertaciją siekiama rekonstruoti jaunimo savanorystės kultūros raišką Lietuvos regionuose. Viena iš empirinio tyrimo dalių apima Jaunimo savanoriškos tarnybos programos 2021–2023 m. nacionalinių duomenų analizę, kurios pagrindu parengtas jaunimo savanorystės sklaidos Lietuvoje geografinis žemėlapis, siekiant identifikuoti regionus, kuriuose savanorystės sklaida yra intensyviausia ir regionus, kuriuose ji skleidžiasi mažiausiai.

Remiamasi nacionalinio lygmens Jaunimo savanoriškos tarnybos programa, nes jos įgyvendinimo sąlygos yra vienodos visose Lietuvos savivaldybėse. Tokiu būdu siekiama atsakyti į klausimą, kodėl, esant vienodoms programos įgyvendinimo sąlygoms, savanorystės aktyvumas skirtinguose regionuose yra nevienodas. Tai padeda suprasti galimus kultūrinius, socialinius ar ekonominius veiksnius, darančius įtaką jaunimo įsitraukimui į savanorišką veiklą. Be to, ši analizė yra atspirties taškas esminei tyrimo daliai – lauko tyrimui, kuriuo siekiama rekonstruoti ir apibūdinti jaunimo savanorystės kultūrą regionuose ir suprasti regionų jaunimo savanorystės motyvacijas ir iššūkius.

Naudojami kiekybiniai duomenys apibrėžia tokius rodiklius kaip savivaldybių skiriamas finansavimas, savanorių skaičius, savanorius priimančių organizacijų skaičius, bendras jaunimo skaičius savivaldybėse, į programą užsiregistravusių ir ją baigusių savanorių skaičius. Šių duomenų analizė leidžia ne tik vizualizuoti jaunimo savanorystės paplitimą Lietuvoje, bet ir atskleisti struktūrinius dėsningumus bei regioninius skirtumus.

Tyrimo rezultatai gali būti naudingi savanorystės ir (ar) jaunimo politikos formavimui Lietuvoje, stiprinant savanorystės kultūrą regionuose ir mažinant savanorystės netolygumus tarp savivaldybių. Tokia analizė taip pat padeda identifikuoti gerąsias praktikas, kurios galėtų būti pritaikytos nacionaliniu ar regioniniu lygmeniu, siekiant stiprinti įtraukią jaunimo savanorystės kultūrą.

Aleh DZIARNOVICH

Institute of History, NAS of Belarus, Minsk, Belarus

***KUKUĆ* FROM KREVA: DISTINCTIVE ETHNIC AND CULTURAL PROCESSES IN THE MIDDLE AGES AND MODERN TIMES IN THE VILĖJA (NERIS) REGION**

In 2024, in the small-town of Kreva, during archaeological research, a whistle-toy (ocarina) in the shape of a bird was found. The local Kreva name for such an ocarina is *kukuć*. It is very likely that this is a Lithuanianism: *kukutis* - hoopoe; Dzukian - *kukucis*. And it seems that this is not a borrowing, but a heritage from the Baltic-speaking ancestors of the current inhabitants of Kreva.

In Kreva, there are still people who remember how their parents made such toys for children. A few ethnographic dolls have been preserved. It is very interesting that we also have archaeological finds. The case of the *kukuć* allows us to generalize about the history of the entire region.

One of the regions of the medieval period of Belarusian history, which had distinctive geographical, ethno-cultural, political and trade-economic features of development and a special place in the formation of statehood on the territory of Belarus and in the ethnogenesis of Belarusians, was the Vilija Region. Paville as a separate region during the 9th – early 13th centuries. has its own distinctive specificity:

1) geographical and communicational distinctiveness: location in the basin of the Vilija River, with further access, through the lower reaches of the Nioman (Memel), to the Baltic Sea;

2) ethno-cultural specificity: the Vilija Regione was a Balto-Slavic contact zone, where Slavic settlers, primarily the late Kryvichy (Kryvichs), participated in the settlement of the Eastern Baltic territories, primarily Lithuanian;

3) political and state status: the involvement of the region in political actions by the Polatsk Land during the 11th – early 12th centuries, and later by the Minsk Principality.

Different regions in certain periods of the country's history performed the functions of leaders of the historical process, concentration of political events and allocation of integral, relative to the entire region, state programs. In the period of the 9th–12th centuries. such a region was primarily the Polatsk Dzvinia Region. In the 13th century. new impulses of statehood and political integration began to emanate from the Vilija Region.

The Vilija Region became the eastern part of the core of that cultural and political formation, which entered the history of the Late Middle Ages under the name *Lithuania*. The genesis of the Grand Duchy of Lithuania and the new model of statehood, which integrated the entire territory of ethnic Belarus, is associated precisely with the Vilija Region, which for the 13th–14th centuries can be described as *Eastern Lithuania*. From the middle of the 16th century the Vilija Region was part of the Ašmiany district of the Vilnius Voivodeship of the Grand Duchy of Lithuania and the Russian Empire, which existed in one form or another until the beginning of World War II, and later formed the Vileika (Maladziečna) region of the BSSR.

Laurynas GIEDRIMAS

Lietuvos istorijos institutas, Vilnius, Lietuva

ŽEMAITIJOS BAJORŲ, VALSTIEČIŲ IR MIESTELĖNŲ NAMŲ ŪKIO DYDIS IR TIPAS XIX A. I PUSĖJE

Pranešime pristatomi XIX a. I pusės Žemaitijos gyventojų bajorų, valstiečių ir miestelėnų namų ūkio dydžio ir tipo analizės rezultatai. Pranešimo tikslas – išsiaiškinti, kokie buvo bajorų, valstiečių ir miestelėnų namų ūkio dydžio ir tipo panašumai ir skirtumai. Taip pat siekta išsiaiškinti, kaip per XIX a.

I pusę namų ūkio dydis ir tipas kito ir kodėl kito, kokią įtaką kaitai darė luominė priklausomybė. Tyrimas parengtas remiantis iš dvarų inventorių, Rusijos imperijos revizinių surašymų ir parapijiečių sąrašų surinktais duomenimis apie 21112 namų ūkį ir 186827 gyventoją (duomenys rinkti 2022–2024 m. renkant medžiagą disertacijos tyrimui). Namų ūkiai skirstyti į bajorų, valstiečių ir miestelėnų ūkius. Jie klasifikuoti pagal specialiai tyrimui pritaiktą tipologiją, kurios pagrindas – P. Laslett tipologija. Atlikta analizė atskleidė, kad aptariamojo laikotarpio pradžioje tiek bajorų, tiek valstiečių, tiek miestelėnų namų ūkis buvo labai panašus, nes tirtų luominių grupių atstovai dažniausiai gyveno branduolinėse (sutuoktinių pora ir vaikai) šeimose, šalia kurių nebuvo nei samdinių, nei kampininkų. Tačiau XIX a. viduryje bajorų, valstiečių ir miestelėnų namų ūkis jau skyrėsi. Bajorai dažniau buvo linkę gyventi namų ūkiuose, sudarytuose iš branduolinės šeimos ir samdinių. Miestelėnai dažniausiai gyveno namų ūkiuose, sudarytuose iš branduolinės šeimos ir kampininkų, o valstiečiai – iš branduolinės šeimos, samdinių ir kampininkų. Visų luominių grupių namų ūkis didėjo. Atlikus tyrimą prieita išvados, kad XIX a. viduryje atsiradusius namų ūkio tipo skirtumus lėmė augantis gyventojų skaičius ir vis dar egzistavusios baudžiavinės gyvenimo sąlygos. Didėjant gyventojų skaičiui dėl baudžiavinių gyvenimo sąlygų valstiečių perteklius negalėjo laisvai migruoti iš savo dvaro, todėl likdavo bežemiais samdiniais ir kampininkais. Miesteliuose (dauguma tirtų miestelių buvo dvarų valdų dalimi) kampininkų gyveno daugiau todėl, kad miestelėnams reikėjo mažiau darbo jėgos (jie samdė mažiau samdinių), be to, miesteliuose beženiai kampininkai galimai turėjo daugiau galimybių pragyventi iš ne žemės ūkio veiklos arba turėjo daugiau galimybių prisiglausti bažnyčių jurisdikose ir pan. Tuo tarpu bajorai galėjo laisvai migruoti ir galėjo rinktis samdyti tik samdinius (tiek bajorus, tiek valstiečius) ir galėjo rinktis nepriglausti valstiečių kampininkų.

Eimantas GUDAS

Lietuvos istorijos institutas, Vilnius, Lietuva

STAMBI DIDIKŲ ŠEIMOS LATIFUNDIJA KAIP REGIONAS: TIŠKEVIČIŲ SLOBODIŠČĖS-BERDYČIVO LATIFUNDIJOS ISTORIJOS ATVEJIS

Lenkų istorinės ir politinės geografijos specialistas Mariusz Kowalski apsigynė habilituoto daktaro laipsnį parašydamas fundamentalų darbą „Księstwa Rzeczypospolitej: państwo magnackie jako region polityczny“. Pasiremiant šioje knygoje taikomais tyrimų metodais akivaizdu, kad didiko „valstybėlės“ buvo regionas. Tačiau ne tik politinis, bet ir socialinis, ekonominis ir pan. Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje ir Lenkijos Karalystėje veikė nemaža grupė tokių regionų, paremtų stambios latifundijos pagrindu. Kaip pavyzdžius galėtume įvardyti Nesvyžiaus kunigaikštystę-ordinaciją (Radvilų), Klecko ordinaciją (Radvilų), Ostrogo kunigaikštystę-ordinaciją (Ostrogiškių, vėliau Zaslavskių, Liubomirskių), Zaslavo kunigaikštystę (Zaslavskių), Višnioveco kunigaikštystę (Višnioveckių), Biržų kunigaikštystę (Radvilų), Lubno latifundiją (Višnioveckių) ar Skuodo grafystę (Sapiegų) ir kt. Ne visiškai didiko „valstybėlės“ statutą atitinka kiek mažiau autonomiškai

išsivysčiusios, neretai keliems šeimos nariams priklausančios stambios latifundijos. Tai– Tiškevičių Lahoisko šakos vyrams priklausiusi Slobodiščės-Berdyčio latifundija Kyjivo vaivadijoje, vėliau sudariusi apie penktadalį Žitomiro pavieta teritorijos. Natalijos Jakovenko duomenimis XVII a. I p. vien Kyjivo vaivada Jonuši Tiškevičiui šioje latifundijoje priklausė maždaug 100 000 ha žemės. Tačiau verta pastebėti, kad papildomos, kaimyninės šios latifundijos dalys priklausė ir pirmos eilės Jonušo pusbroliams bei dėdėms Tiškevičiams.

Tad šio pranešimo objektas bus Tiškevičių Slobodiščės-Berdyčio latifundija. Tikslas – išnagrinėti šios latifundijos kaip politinio, socialinio, ūkinio regiono istoriją, sandarą, specifiką. Bus atkreiptas dėmesys į latifundijos kaimus, miestelius, miestus, pilis, Tiškevičių čia funduotas bažnyčias, vienuolynus, giminės mauzoliejų, taip pat latifundijos vietą Kyjivo vaivadijos struktūroje ir latifundistų vietą jos valdančiajame elite. Chronologija – nuo XV a. vid., kai didžiąją dalį šio regiono Švitrigaila 1437 m. padovanojo Tiškevičių protėviams, iki XVII a. vid., kada Tiškevičių žemėvalda čia susmulkėjo ir įvairiais būdais atiteko kitoms didikų giminėms.

Gintautas JAKŠTYS

Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, Vilnius, Lietuva

ŠIAULIŲ MIESTAS IR APSKRITIS 1919 M. LIETUVOS KARIUOMENĖS SAVANORIŲ IR PARTIZANŲ ATSIMINIMUOSE

1918 m. vasario 16 d. Lietuvos taryba, pirmininkaujant Jonui Basanavičiui, paskelbė atkurianti nepriklausomą Lietuvos valstybę, tačiau realiai Lietuvos teritoriją kontroliavo vokietijos okupacinė kariuomenė. Situacija iš esmės pasikeitė po 1918 m. lapkričio revoliucijos Vokietijoje. Naujose geopolitinėse realijose susiklostė realios galimybės pilna apimtimi realizuoti Lietuvos nepriklausomybę. Siekiant perimti teritorijos kontrolę, buvo steigiamos komendantūros kurios turėjo įtvirtinti nepriklausomos Lietuvos valdžią atkurtoje valstybėje. 1919 m. Šiauliuose veikia ne tik miesto ir apskrities karo komendantūra, bet taip pat formuojamas lietuvių kariuomenės batalionas. Šiaulių įguloje tarnavę savanoriai paliko gana detalius atsiminimus apie dalinių formavimą, tarnybos ir gyvenimo sąlygas Šiaulių mieste. 1919 m. liepos pabaigoje Lietuvai iškilo nauja grėsmė. Iš buvusių rusų belaisvių ir baltosios gvardijos likučių vokiečiai suformavo ir apginklavo kariuomenę, vadovaujamą plk. P. Bermonto-Avalovo. Padedami šių pajėgų vokiečiai ketino išlaikyti Lietuvą savo įtakoje. Šiauliai kaip tik pateko į bermontininkų kontroliuojamą teritoriją. Siekdami įsitvirtinti Šiauliuose ir vakarų Lietuvoje 1919 m. spalio pradžioje bermontininkai užpuolė lietuviškas Šiaulių ir Pasvalio komendantūras. Karas su bermontininkais ir pastangos atkovoti Šiaulius dažniausiai apsiriboja tik mūšių prie Radviliškio analize, nors faktiškai Radviliškis buvo tik tarpinis atakos objektas, nes pagrindinis Lietuvos kariuomenės tikslas buvo Šiauliai. Nemažiau svarbu pažymėti, kad kovose dėl Šiaulių dalyvavo ne tik Lietuvos reguliarioji kariuomenė, bet ir Šiaulių apskrityje veikę partizanai.

Darius JUODIS

Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, Vilnius, Lietuva

1940 METŲ BIRŽELIO ĮVYKIŲ ŠIAULIŲ REGIONE ATSPINDŽIAI ANO METO SPAUDOJE

1940 m. birželio 15 d. Raudonosios armijos invazija ir vėliau prasidėję politinio ir visuomeninio gyvenimo sovietizacijos procesai savotiškai atspindėjo oficialioje (sovietinės valdžios cenzūruojamoje) lietuviškoje periodikoje. To meto spaudos publikacijose buvo aprašomi ar minimi procesai bei įvykiai, kurie vėlesnėje sovietinėje literatūroje buvo nutylimi ar iškraipomi politiškai naudinga linkme. Kaip pavyzdžiui 1940 m. birželio mėn. Raudonosios armijos dalinių žygis per Lietuvos teritoriją, atstovų iš Maskvos vaidmuo ir kt. Šio pranešimo metu bus koncentruojamasi į lietuviškos periodikos straipsnius ar žinias, kurie tiesiogiai lietė įvykius Šiaulių mieste ir apskrityje. Atskirai bus panagrinėta to mėnesio vietinė spauda, pasirodžiusi Šiauliuose. Per pranešimą bus analizuojami straipsnių tekstai, kuriais buvo siekiama pristatyti ir paaiškinti vykstančius politinius pertvarkymus. Atkreipiamas dėmesys, ar įvyko kažkas specifiško Šiaulių regione ir kaip tai atspindėjo laikraščių bei žurnalų puslapiuose. Svarbu nustatyti kiek spaudos puslapiuose buvo užsimenama apie Raudonosios armijos dalinių invaziją ir kiek buvo bandoma įvykius vaizduoti, kaip natūralius vietinius procesus kylančius „iš liaudies“.

Saulius KAUBRYS

Vilniaus universitetas, Vilnius, Lietuva

VIETOS SAVIVALDA IR ADMINISTRACINIS TERITORINIS PADALINIMAS LIETUVOJE 1918–1940 METAIS: IŠKILUSIŲ DILEMŲ TURINYS IR SPRENDINIAI

Vasario 16-sios Lietuva išgyveno dinamišką permainų laiką, nulėmusį vietos savivaldos organizacinio kraštovaizdžio turinį ir formas. Vietos savivaldos teisinio reglamentavimo aktai (1919 m., 1929 m., 1931 m. Vietos savivaldybių įstatymai) siekė išgryninti teritorinio administracinio padalinimo posistemių sąveikos mechanizmus, užtikrinusius sklandžią vietos savivaldos raidą. Jei pagrindinių struktūrinių darinių – apskričių – suminė imtis aptariamuoju laikotarpiu nepakito, tai smulkesnių darinių – valsčių pokyčiai buvo gana ženkliūs. Dalis valsčių buvo naikinami, kai kurie jų buvo sujungti, taip pat atsirado ir naujų valsčių. Būta ir valsčių „pasivaikščiojimų“ iš vienos apskrities į kitą (atrodo, kad ši tendencija labiau buvo stebima trečiajame dešimtmetyje, vėliau – valsčių tinklas dalinai stabilizavosi, juolab, kad „pasivaikščiojimų“ galutinė sankcija buvo perimta Vyriausybės žinion), nulemtų dalies gyventojų lūkesčių turėti patogesnę susisiekimą su administraciniu centru, galimybėmis mokėti mažesnius mokesčius ir kt. Susiklosčiusi teritorinė- administracinė sistema (nemaža dalis valsčių buvo paveldėti iš XIX amžiaus arba buvo atsiradę tarpukariu) susilaukė ir projektinių pasiūlymų, radikaliai keičiančių apskričių bei valsčių tinklo pirmavaizdį (pvz., trečiojo dešimtmečio

antrojoje pusėje būta siūlymų sumažinti apskričių skaičių nuo 20 iki 14, o valsčių skaičių sumažinti vienu ketvirtadaliu, t.y. iki 216). Greičiausiai, įvertinę galimas pertvarkos rizikas (finansiniai pertvarkymų kaštai, nuspėjamas visuomenės grupių pasipriešinimas ar susipriešinimas ir kt.) „reformatoriai“ (Savivaldybių departamentas) nutarė atsitraukti. Ketvirtojo dešimtmečio pabaigoje būta siūlymų naikinti Kretingos apskritį ir vietoj jos steigti Pajūrio apskritį su apskrities centru Palangoje. Pastaroji projektinė užmačia suteikė impulsą minėtos apskrities pavienių bendruomenių diskusijai, kurios metu išryškėjo naujai projektuojamos apskrities steigimo argumentų ir kontrargumentų priešprieša (pvz., teigta, kad savivaldybininkų darbui galimai kenks Palangoje besiilsinčių vasarotojų kurortinės nuotaikos). Manytina, kad projektiniai pasiūlymai dalinai liudijo administracinių vienetų tinklo optimizavimo siekio naudai, nors dalis jų liko nerealizuoti.

Irena KRUIPIENĖ, Genovaitė KAČIUŠKIENĖ

Lietuvos muzikos ir teatro akademija / Lietuvių kalbos draugija, Vilnius, Lietuva

TARMĖS ATSPINDŽIAI IR VAIZDINGOJI LEKSIKA JUOZO BALČIKONIO RAŠTUOSE

2025 metais kalbos istorikui, dialektologui, gramatikos specialistui, vietovardžių tyrinėtoji, tautosakininkui, kalbos grynumo puoselėtoji, leksikografui Juozui Balčikonui sukanka 140 metų. Kalbininkas Juozas Balčikonis yra kilęs iš Panevėžio krašto – kaip ir pranešimo autorės priklauso tai pačiai didelei ir gyvybingai rytų aukštaičių patarmei – panevėžiškiams. Balčikonis ne kartą – tiesiogiai ar netiesiogiai – yra išreiškęs savo teigiamą požiūrį į tarmes, susirūpinimą dėl jų likimo, tarminių formų svarbą kalbos mokslui. Daug tokių pastebėjimų galima rasti įvairiuose jo kalbos klausimais spausdintuose straipsniuose, recenzijose, replikose ar komentaruose. Pats iš savo gimtosios ir kitų tarmių „Lietuvių kalbos žodynui“ yra užrašęs keliolika tūkstančių žodžių.

Gimtosios tarmės kalbinės ypatybės – leksinės ar gramatinės – J. Balčikonio dažnai pasitelkiamos ir kaip atraminės, nediskutuotinos, teikiant ar įteisinant ne vieną bendrinės lietuvių kalbos gramatinę formą ar vietovardžio atitikmenį. Jo moksliniuose darbuose, straipsniuose pateikiamuose pavyzdžiuose, vertimuose gausu vaizdingųjų veiksmažodžių, tarmėje vartojamų žodžių ir formų.

Pranešime, remiantis Juozo Balčikonio „Rinktinių raštų“ dvi tomiais, išleistu 1978 ir 1982 metais (sud. Aldonas Pupkis), atsiminimų knygos „Dėk žodį prie žodžio – turėsi žodyną“ (sud. Birutė Guberienė ir Aldonas Pupkis; 2006) pavyzdžiais, taip pat įvairių pasakų kalbininko atliktais vertimais, aptariama čia aptinkama tarminė leksika, vaizdingi žodžiai ir posakiai.

Salvijus KULEVIČIUS

Vilniaus universitetas, Vilnius, Lietuva

„PAVELDO BENDRUOMENĖS“ LIETUVOJE: TARP LŪKESČIO IR REALYBĖS

2005 m. Europos Tarybos „Kultūros paveldo vertės visuomenei pagrindų konvencijoje“ (Faro konvencija) deklaruota apie kiekvieno teisę į paveldą, kartu iškelianti ir bendruomenių vaidmenį. Viena iš konvencijos sąvokų – *paveldo bendruomenės* – sukūrė neatsiejamą bendruomenės ir paveldo ryšio vaizdinį. Konvencijoje taip pat pateiktos gairės, kaip valstybinėje paveldosaugos politikoje ir sistemoje užtikrinti bendruomenių vaidmenį. Greta šios bei kitų paveldo srities konvencijų ir populiarios teorijos kalba apie paveldo ir atminties svarbą bendruomenių konstruktui ir gyvavimui. Tokios traktuotės *a priori* formuoja nuostatą – koks paveldas yra svarbus bendruomenėms ir kokios svarbios bendruomenės yra paveldosaugai. O tai kelia pretenzijas ir paveldosaugai kaip teisinei-administracinei sistemai, kad ji per mažai atvira bendruomenėms, kyla raginimai kuo daugiau ekspertų „galių“ perduoti neprofesionalams ir pan.

Pranešime keliamas klausimas apie kultūros paveldo svarbą bendruomenėms, atsakymą grindžiant tyrimu „iš apačios“. Pasitelkus Lietuvos vietos (kaimų, miestelių) bendruomenių atvejį gvildinama, ar tokios bendruomenės savo kasdienybėje mato ir naudojami paveldu, kiek tai yra paplitęs reiškinys, kokiais tikslais jis naudojamas. Siekiama užčiuopti (realų) paveldo vaidmenį vietos bendruomenėms ir jo reikšmę bei funkcijas tokiose bendruomenėse. Tyrimas nėra orientuotas vien į paveldosaugos problematiką. Šiuo atveju paveldas suvokiamas istorijos ar atminties diskurso dalis ir leidžia kalbėti apie istorinę ir kultūrinę vietos bendruomenių savivoką ir tam tikra prasme jų atminties vaizdinius. Kita vertus, leidžia praplėsti supratimą apie paveldo funkcijas ir reikšmes apskritai ir konkrečiose visuomenės grupėse, verifikuoti teorijas apie paveldo svarbą.

Regina KVAŠYTĖ

University of Latvia, Rīga, Latvia / Vilnius University Šiauliai Academy, Šiauliai, Lithuania

TERMINOLOGY COMMISSIONS IN LATVIA (1919–1921) AND LITHUANIA (1921–1926): COMPARATIVE RESEARCH

Terminology Commissions were established in the late 1910s and the early 1920s: in Latvia in 1919 and in Lithuania in 1921. The paper discusses the establishment of the Terminology Commissions of Latvia and Lithuania, the organising of the work and its results based on the research carried out so far, publications in the press and the minutes of the Terminology Commissions meetings.

Many similarities were found between the Latvian Terminology Commission and the Lithuanian Terminology Commission, for example, subcommittees of various fields were created to consider terms and the accepted terms were later reviewed by the general commission. However, the main difference is that the Latvian Terminology Commission had more subcommittees and members in

them, which allowed to cover a larger number of areas. As can be seen from the minutes, a lot of time in the Lithuanian Terminology Commissions meetings was devoted to issues of the commission's own activities (pay, duties etc.). In both Latvia and Lithuania, common society could also express its opinion on the adopted terms, as their lists were published in the press: in journals *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts* (Monthly of the Ministry of Education) (Latvia) and *Švietimo darbas* (Work of Education) (Lithuania).

The results of the work of both Terminology Commissions have a lasting value: the dictionaries of Latvian and Lithuanian terms: in Latvia *Zinātniskas terminoloģijas vārdnīca* (Dictionary of Scientific Terminology) in 1922, in Lithuania *Īvardai, arba terminai, priimti Terminologijos komisijos* (Terms, Approved by the Terminology Commission) in 1924. However, they differ both in scope and quality of preparation. The dictionary of Latvian terms consists of 20 sections of different scope. The dictionary of Lithuanian terms was prepared by Antanas Vireliūnas (1887–1925), secretary of the Terminology Commission, and published on his own initiative, but it is a small volume and format publication which included terms from 7 areas. The publication was criticised by many linguists for its poor quality.

Specialists from various fields, as well as famous linguists – Latvian Jānis Endzelīns (1873–1961) and Lithuanian Jonas Jablonskis (1860–1930) participated in the work of the Lithuanian and Latvian Terminology Commissions. Although none of them left behind any theoretical works on terminology, their consulting, coining of new or correcting existing terms in their languages was a significant contribution to the development of scientific terminology in their countries.

The research shows that the establishment of the first Terminology Commissions and their role in each of the countries should be evaluated similarly, but it is regrettable that due to financial, organisational and personal problems, the activities of Latvian Terminology Commission and Lithuanian Terminology Commission did not last long.

Maciej KWIATKOWSKI

University at Białystok, Białystok, Poland

THE SITUATION OF PEASANTS UNDER THE LEASE OF FRANCISZEK RZEWUSKI IN THE GRODNO TABLE ESTATE. ANALYSIS OF THE REPORTS OF OFFICIALS (1780)

The tumultuous administration and subsequent general tenure of Antoni Tyzenhauz brought about significant transformations in the ways Lithuanian economies were managed. The reign of the mighty had a direct impact on the daily life of the residents of the estates. The brief administration of the next general tenant of the Lithuanian economies, Franciszek Rzewuski, receives less attention than the reign of Tyzenhauz. However, an excellent court archive of the Rzewuski family, now stored at the Central State Historical Archive in Lviv, has been preserved to this day. The materials are extremely detailed and show the individual directions of Rzewuski's activities, which is not always found in one

of the more important collection of the The Central Archives of Historical Records in Warsaw. Shortly after taking over the general lease, Franciszek Rzewuski sent detailed instructions to the economic administration at various levels with several questions. Officials were to answer the questions according to their own competence. In the unique materials we find, among other things, the opinions of the bureaucrats on the conditions of the residents of each governorate, or the keys units of the Grodno court estate (in polish *ekonomia grodzieńska*). Exploited historical sources are conducive to looking at the situation of the peasants shortly after the dismissal of Tyzenhauz, which allows us to study the relations of the landowners and the conditions of individual regions, co-creating the former Grodno court estate.

The purpose of the speech is to try to determine the peasant wealth classification of the various administrative units in 1780. Rzewuwsky's surveys were mentioned and generally discussed by Dmtrij Pochilewicz². Recently, Stanislaw Zawadzki wrote about selected aspects of Franciszek Rzewuski's rule, in the context of maps of Lithuanian table estates³. The issue of economic administration was addressed by Peter Collmer, who cited some data on Rzewuski's lease⁴.

Historic sources: Central State Historical Archives of Ukraine in Lviv Fond 181-1, 1165, 1166, 2285

Bibliography

Borowik P., *Ile miasteczek naprawdę istniało w ekonomii grodzieńskiej w okresie zarządu A. Tyzenhauza?*, in: *Małe miasta. Historia i współczesność*, Supraśl 2001, s. 75-79

Borowik P., *Rozplanowanie miasteczek ekonomii grodzieńskiej w czasach A. Tyzenhauza*, in: *Małe miasta. Przestrzenie*, Supraśl 2003 s. 35-50.

Collmer P., *Die königlichen Tafelgüter in Polen-Litauen, 1697–1763*, Stuttgart 2022.

Kościółkowski S., *Antoni Tyzenhauz. Podskarbi nadworny litewski, Vol. 1-2*, London 1970-71.

Kiturka I., *Дзяржаўныя ўладанні на землях Беларусі ў другой XVII XVIII ст.: Палітыка заснадарчага аднаўлення і развіцця*, Grodno 2003.

Leśniak F., *Zarys problematyki stołu królewskiego w Koronie i na Litwie (koniec XVI-XVIII wieku)*, *Rocznik Naukowo-Dydaktyczny WSP w Krakowie*, T. 20, 1999, z. 203, s. 29.

Pochilewicz L. D., *Крестьяне Белоруссии и Литвы во второй половине XVIII века*, Vilno 1966.

Zawadzki S., *Projekt mapowania ekonomii królewskich w Wielkim Księstwie Litewskim w drugiej połowie XVIII wieku- cele, metody, efekty*, *Studia Geohistorica*, 2023, nr 11, s. 142-158.

2 D. L. Pochilewicz, *Крестьяне Белоруссии и Литвы во второй половине XVIII века*, Vilno 1966.

3 S. Zawadzki, *Projekt mapowania ekonomii królewskich w Wielkim Księstwie Litewskim w drugiej połowie XVIII wieku- cele, metody, efekty*, *Studia Geohistorica*, 2023, nr 11, s. 142-158.

4 P. Collmer, *Die königlichen Tafelgüter in Polen-Litauen, 1697–1763*, Stuttgart 2022.

Żytkowicz L., *Z dziejów gospodarki czynszowej na Żmudzi. Rzekoma reforma ekonomii szawelskiej w 1640 roku*, in: *Studia nad gospodarką, społeczeństwem i rodziną w Europie późnofeudalnej*, red. J. Topolski, C. Kukło, Lublin 1987 s. 95-118.

Dangiras MAČIULIS

Lietuvos istorijos institutas, Vilnius, Lietuva

**LIETUVIŲ DARBO MIGRACIJA Į LATVIJĄ NUO XIX AMŽIAUS PABAIGOS IKI
PIRMOJO PASAULINIO KARO**

Pranešimas skirtas lietuvių darbo migracijos į Latviją nuo XIX a. pab. iki Pirmojo pasaulinio karo klausimui aptarti. Pirmiausia ketinama apžvelgti bendrąsias lietuvių darbo migracijos tendencijas laikotarpyje nuo XIX a. pabaigos iki Pirmojo pasaulinio karo pradžios. Po to ketinama išanalizuoti darbo migracijos į Latviją priežastis, nustatyti jos mastus bei dinamiką – kaip ji keitėsi kelių dešimtmečių bėgyje. Pranešime bus siekiama pateikti atsakyti į klausimus: kodėl Latvija lietuviams tapo patraukia vieta darbo migracijai; kur nukrypo didžioji dalis darbo ieškančių lietuvių migrantų – į kaimą ar miestą; kokiose pramonės šakose bei įmonėse Latvijoje dirbo daugiausiai lietuvių, koks būtų kolektyvinis ir personalizuotas darbo migranto portretas; kokią darbo migracija į Latviją paliko lietuvių visuomenėje ir kolektyvinėje atmintyje.

Alla MARCHYSHYNA, Anatolii SKRYPNYK

Kamianets-Podilskyi Ivan Ohiienko National University, Kamianets-Podilskyi State Institute,
Kamianets-Podilskyi, Ukraine

LEXICAL MARKERS OF REGIONAL HISTORY (PODILLIA, UKRAINE)

The research focuses on the way native history and language influence each other, precisely on the territory of present-day Podillia in Ukraine. The objectives of the paper aim at analysing how the sequence of historic events transformed the vocabulary of the Ukrainian language as spoken in the region of Podillia situated in Mid-Western part of Ukraine.

The investigation traces the late 14th – early 15th centuries, where the Ukrainian language, as it is called and perceived worldwide today, goes back to. At that historic period, the former communion of the ancient Slavik tribes tended to split into separate partitions and the formation of nations began. Alongside with this, the language common to all the Slavik tribes began to differentiate, too.

Since the above mentioned chronological point, the Province of Podillia was ruled by various monarchs and governors from the neighbouring countries, territories, and empires. These political circumstances resulted in languages and dialects interferences, leaving their impacts predominantly on the vocabularies. The Ukrainian language, in particular, being on its initial stage of formation and development, suffering from dominating languages of the ruling authorities, borrowed numerous lexical units. The latter used to undergo the processes of phonetic, graphical, and semantic assimilation and penetrate the Ukrainian vocabulary constituting the system of the language.

The present study exhibits lexical markers of the Lithuanian, Polish, Turkish, Russian origin which serve the signals of multinational presence in Podillia during its long and rich history. The research proves the direct correlation between the number of the borrowed lexical units and the length and time of the period during which the invaders governed the region. That is why Polish and Russian borrowings constitute the vast majority of all the foreign words in the local speech.

Arturs MEDVECKIS

Riga Technical University Liepāja Academy, Liepāja, Latvia

BIOGRAPHICAL RESEARCH APPROACHES IN PERSONALITY AND REGIONAL IDENTITY STUDIES

The biographical research approach opens up wide opportunities for research in various branches of science: history, cultural and social anthropology, sociology, ethnology, linguistics, psychology, pedagogy, etc. The author's developed model of personal identity, which is based on the biographical research approach, which is based on theories and extensive empirical material such as in-depth interviews, personal documents, letters, diaries, etc. analysis of sources, allows us to reveal the diversity of personal identities, as well as those factors that influence personal identity at the micro,

mezzo and macro levels. One of the most important factors influencing identity is the sense of regional (place) belonging.

The focus on regional identity is clearly expressed in the life stories of Liepāja University employees, which the author has compiled in three publications and in a separate monograph about Liepāja University choir conductor and teacher Kārlis Rūdolfs Kreicbergs.

Violeta MEILIŪNAITĒ

Lietuvių kalbos institutas, Vilnius, Lietuva

RAŠYTINIAI TEKSTAI TARMĖMIS: AUKSO VIDURIO TARP UŽRAŠYMO TIKSLUMO IR SKAITYTOJO KOMPETENCIJOS PAIEŠKOS

Tarminių tekstų perteikimas raštu nėra naujiena. Besiformuojant bendrinei kalbai nemaža rašytinių tekstų dalis buvo rašoma fonetiškai – kaip žmogus kalbėjo, taip ir mėginta perteikti raštu. Per XX a. nusistovėjo bendrinės kalbos rašybos principai, o tarmės didžiąja dalimi liko suvokiamos kaip žodžiu perteikiami tekstai. Tiesa, mokslininkai, siekdami tikslumo ieškojo optimaliausių fonetinės transkripcijos sistemų, kurios leistų kuo tiksliau perteikti atskirų regioninių kalbos variantų skambesį. Bet dėl savo sudėtingumo toks užrašymo būdas natūraliai liko siaurai vartojamas tik mokslo srityje.

Dėl visuomeninių iniciatyvų ir kalbinio-kultūrinio visuomenės švietimo požiūris į vietinius kalbos variantus ėmė kisti. XXI a. galima laikyti tarminių lietuvių kalbos variantų prestižo stiprėjimo ir vartosenos išsiplėtimo laiku. Taigi visai nenuostabu, kad ne tik žinomi Lietuvos žmonės ėmė save pristatyti per regioninės priklausomybės aspektą, bet ir kurti tekstus regioniniu savo gimtosios vietos variantu. Maždaug nuo XX a. vidurio turime terminą „žemaičių rašyba“, tačiau „aukštaičių rašybos“ neturime. Vis dėlto tekstų, užrašytų atskiromis aukštaičių šnektomis turime nemažai: Vlodo Braziūno, Reginos Lumpickienės, Stasio Eidrigevičiaus, Gaudento Kurilos eilės, almanachai „Bundanti versmė“, Rimanto Kmitos romanai ir kt. Visai naują kvėpavimą tarmėms suteikia tarminiais variantais perrašomas klasikinis Antuano Sent Egziuperi tekstas „Mažasis princas“. Pranešime aptariama, su kokiais tarminių ypatybių perteikimo sunkumais susiduria autoriai ir skaitytojai, kokių kompetencijų reikalaujama iš tokių tekstų kūrėjų ir auditorijos, svarstoma, kodėl tarmiškumas įgauna naujų jėgų vis globalėjančiame pasaulyje.

Domantas MILIUS

Kauno 1-oji muzikos mokykla, Kaunas, Lietuva

**KINO FILMAS „KOL NEVĖLU...” (1957):
PIRMOJI LIETUVIŠKOJI KOMEDIJA IR KURŠIŲ NERIJA**

1957 m. sukurta lietuviškoji komedija „Kol nevėlu...” (rež. Vytautas Žalakevičius) laikytina vienu pirmųjų bandymų formuoti savitą nacionalinį žanrinį kiną pokario Lietuvoje. Nors kino juosta pasižymi paprasta, šaržuota siužetine linija, joje atsiskleidžia svarbus posūkis: nuo ideologiškai angažuoto kino – prie buitinio, lokalaus pasakojimo, leidžiančio pažvelgti į specifinę Lietuvos erdvę – Kuršių neriją ir marių kraštovaizdį.

Šis filmas ne tik žymi komedijos žanro pradžią lietuviškajame kine, bet ir atveria regioninės tapatybės reprezentacijos galimybes audiovizualinėje kultūroje. Kuršių nerijos gamtiniai vaizdai, mažųjų miestelių kasdienybės motyvai, žvejų bendruomenės nuotaika – visa tai tampa ne tik dekoratyviu fonu, bet ir reikšmingu naratyviniu sluoksniu, padedančiu kurti vietos charakterį ir identitetą.

Pranešime analizuojama, kaip kino filmas „Kol nevėlu...” pasitelkia regioninį peizažą ne tik estetinei raiškai, bet ir socialiniam komentarui – perteikdama vietos žmogaus lūkesčius, bendruomeninius ryšius, kasdienybės absurdiškumą. Taip kino kalboje formuojasi ne vien sostinės ar abstraktaus „liaudies“ atvaizdas, bet ir konkretus Lietuvos pakrančių gyvenimo būdas – leidžiantis kalbėti apie regioninių tapatybių įtvirtinimą Lietuvos nacionaliniame kine.

Auksė NOREIKAITĖ

Vytauto Didžiojo universitetas, Kaunas, Lietuva

LAIDOTUVIŲ APEIGŲ REIKŠMĖ PALATVIJO SOCIOKULTŪRINĖJE ERDVĖJE

Pranešime bus pristatoma laidotuvių apeigų reikšmė palatvijo sociokultūrinėje erdvėje XX–XXI a. pradžioje. Tyrimas remiasi autorės 2008–2019 m. lauko tyrimų metu Lietuvos ir Latvijos pasienyje užfiksuotais pateikėjų naratyvais bei kitais publikuotais ir nepublikuotais šaltiniais.

Surinkta medžiaga analizuojama remiantis etninio tapatumo konstravimo teorijomis (Fredrik Barth (1969), Anthony Giddens (2000), Manuel Castells (2006), Thomas Hylland Eriksen (2002) ir kt.), Pierre'o Bourdieu (1996) išplėtota kultūrinio kapitalo teorija.

Tyrimas atskleidė, kad laidotuvių apeigos buvo svarbus etninis riboženklis visą XX a., o jo reikšmė pasienio sociokultūrinėje erdvėje sumenko tik XXI a., suvienodėjus lietuvių ir latvių laidotuvių papročiams. Visą XX a. reikšminga išliko laidotuvių apeigų, papročių skirtis, kuri išreiškė nevienodą lietuvių ir latvių etninių grupių pasaulėžiūrą itin jautriu mirties klausimu. Remiantis pateikėjų naratyvais, pasirodė, kad svarbiausios etninės skirtys yra susijusios su požiūriu į mirties faktą

(lietuviams tai liūdnas įvykis, o latviams – džiugus) ir mirusiojo kūną pereinamuoju (šarvojimo) laikotarpiu (lietuviai mirusįjį laikė dar *savu*, o latviams jis jau buvo *svetimas*).

Laidotuvių apeigų analizė ne tik parodė, kaip buvo konstruojamas palatvijo lietuvių ir latvių etninis tapatumas, bet taip pat atskleidė, kaip Lietuvos ir Latvijos pasienyje vyko asimiliacijos ir akultūracijos procesai, kaip skirtingose vietovėse klostėsi lietuvių ir latvių tarpusavio santykiai ir formavosi etniniai stereotipai.

Silvija PAPAURĖLYTĖ-KLOVIENĖ

Lietuvių kalbos institutas, Vilnius, Lietuva

BERNIUKAI IR MERGAITĖS KAIP PASAULIO KATEGORIZACIJOS ATSKAITOS TAŠKAI

Pranešime pristatomo tyrimo tikslas – aprašyti dalį BERNIUKO ir MERGAITĖS konceptų turinio, t. y. atskleisti berniukiškumo ir mergaitiškumo kategorijų aktualizacijos lietuvių kalbos pasaulėvaizdyje būdus.

Atliekant tyrimą remtasi visų būdvardžių *berniukiškas,-a*, *mergaitiškas,-a* formų irrieveiksmių *berniukiškai*, *mergaitiškai* vartojimo pavyzdžių analize. Iš viso sukaupta 200 pavyzdžių iš Dabartinės lietuvių kalbos tekstyno. Atkreiptinas dėmesys, kad su mergaitėmis siejamų pavyzdžių yra dvigubai daugiau. Tyrimui atlikti pasitelkti aprašomasis, konceptualiosios analizės, interpretacijos metodai.

Tokio pobūdžio tyrimai naudingi dvejopai: jie atskleidžia pasaulio kategorizacijos konkrečios kalbos pasaulėvaizdyje ypatumus, taip pat suteikia informacijos apie tą objektą (tuos objektus), kuris (kurie) pasirinkti kaip pasaulio kategorizacijos atskaitos taškai, aktualizuoja su nekalbinės tikrovės objektais siejamus stereotipus, parodo, kokį pasaulį mato viena ar kita kalba kalbantys žmonės.

Išanalizavus pavyzdžius padaryta išvada, kad lietuvių kalbos pasaulėvaizdyje išsamiausiai aprašyta berniukų ir mergaičių išvaizda: bendras įspūdis, figūra, kūno formos, šukuosena, veidas. Apibūdinta ir materialioji aplinka – drabužiai, jų spalvos, žaislai. Kalbos pasaulėvaizdyje atkreipiamas dėmesys į mergaičių balsą, su jomis siejamus vidinio gyvenimo reiškinius. Rečiausiai aprašomi kaip berniukiški ar mergaitiški apibūdinti būdo bruožai. Esminis skirtumas – daug pavyzdžių, kuriuose minima, kad tam tikri veiksmai atliekami kaip mergaitiški, su berniukais siejamų panašių aprašymų yra mažiau.

Visus su berniukiškumu siejamus pavyzdžius sieja jėgos, konkretumo ir lakoniškumo motyvai. Mergaitiškumas apima daug stereotipiškai mergaitėms priskiriamų charakteristikų – grožį, taurumą, trapumą, pakylėtumą.

Lukas POCIUS

Lietuvos istorijos institutas, Vilnius, Lietuva

REGIONINIS VALDYMAS: VILNIAUS GENERALGUBERNATORIAUS INSTITUCIJOS ATVEJIS

Rusijos imperijos teritorijos ir jų valdymas buvo suskirstytas į tam tikrus lygius, šiuo pranešimu bandysime patikrinti šią regionališkumo idėją su Vilniaus generalgubernatoriaus institucija tarpusukiliminiu (1831–1863 m.) laikotarpiu. Šių dviejų tyrėjų darbai aiškina, kad Rusijos imperijos teritorijos buvo suskirstytos į įvairius lygius, priklausomai nuo teritorijos kultūrinės, politinės, ekonominės svarbos ir susiformavimo lygio. Greta to veikė asmenybės principas. Generalgubernatorių tikslas buvo vykdyti imperatoriaus valią, organizuoti ir įgalinti okupuoto krašto integraciją, prižiūrėti tame krašte esančių administracinių institucijų veiklą, kas XIX a. Rusijos imperijoje reiškė didelę politinę įtaką krašto valdyme bei tiesioginį bendradarbiavimą su imperatoriumi. Todėl yra teigiama, kad generalgubernatorių asmenybės taip pat buvo atitinkančios regiono svarbą ir esatį.

Nors generalgubernatorių veikla buvo įtakojama įvairių politinių jėgų, Imperatoriaus valios, 1775, 1837, 1853 m. instrukcijų ir teisinių nuostatų, šie negalėjo neatsižvelgti į Rusijos imperijoje egzistavusį regioniškumą. Istorikų tyrimai yra platesni, kuomet kalbama apie laikotarpį po 1863-1864 m. sukilimo, tačiau tarpusukiliminiame laikotarpyje, buvusiam 1831–1863 m. vis dar trūksta tyrimų Rusijos imperijos politikos Vakarinių gubernijų atžvilgiu. Todėl pranešime, pasinaudodamas tyrėjų Liubos Lysenko ir Kimitakos Matsuzato pasiūlytais apibrėžimais išskirstant Rusijos imperijos teritorijas į atitinkamus regionus, pristatysiu kokiam regionui Vilniaus generalgubernija buvo priklausoma, kokios buvo taikomos valdymo strategijos krašte, ar generalgubernatorių veiklai turėjo įtakos krašto politiniai, kalbiniai, kultūriniai aspektai. Savo pranešimą paremsiu dvejais atvejais – generalgubernatorių Nikolajaus Dolgorukovo ir Fiodoro Mirkovičiaus ataskaitomis imperatoriui.

Anna PRIEDOLA

Rīga Technical University Liepāja Academy, Liepāja, Latvia

FROM BEAST TO BEAUTY: TRACING THE CHANGING PSYCHOGEOGRAPHY OF A REGIONAL MILITARY TERRITORY THROUGH SENSORY MAPPING ACTIVITIES

The article explores artistic interventions mapping the psychogeography of a Latvian regional military territory –Karosta – with a focus on multisensory artistic tools for socially engaging arts practice.

Karosta is part of Liepāja city located on the South-West of the country next to the Baltic Sea. The formerly closed military town was established in 1890 by a decree of the tsar of the Russian Empire. It has been used by the armies of various ruling powers – Latvian republic, Nazi Germany, Soviet governance. Since 1994 in it is opened for public and included in Liepāja city administrative

territory. It is a peripheral district of the city and contains large uninhabited forests hiding degraded and unregistered soviet military infrastructure.

For the last years Liepaja municipality is tackling the increasing social emptying⁵ of Latvian regions by different means – Karosta is included into a Special Economic Zone to attract entrepreneurs, and the Culture department participates in international placemaking projects, like “Future DiverCities”⁶ funded by “Creative Europe” to re-imagine the potential of urban empty spaces through cultural activities and artistic interventions.

The author of the article has facilitated and participated in several sensory mapping and storytelling activities to explore the psychogeography of the place in collaboration with Liepaja Culture department and local inhabitants of Karosta. Map is not only a picture, it is a political tool⁷, and the maps co-creatively produced in the project showcased that the initial motivation of the local activists to change the image of Karosta from “the Beast” associated with military ruins to “a Beauty” decorated by lush nature is a fallacy as same places in the district are perceived as both beautiful and dangerous. More so, it showcased that the territories marked as “empty” on the administrative maps of the city, are used by people to retrieve ecosystem services, such as inspiration and recreation. Sensory walks and artistic map-making are not trustworthy tools for data representation but they can be used to trace and model the story about a place.

Vilija RAGAIŠIENĖ

Lietuvių kalbos institutas, Vilnius, Lietuva

KIRČIO ATITRAUKIMO FORMAVIMASIS RYTŲ AUKŠTAIČIŲ UTENIŠKIŲ PATARMĖJE

Pranešime aptariami kirčio atitraukimo formavimosi reiškiniai rytų aukštaičių uteniškių patarmėje. Tiriamosios medžiagos pagrindą sudaro Lietuvių kalbos instituto Geolingvistikos centro Tarmių archyve saugomų XX a. 6–7 deš. uteniškių šnektų rankraštinių šaltinių duomenys (ištirti 89 šaltiniai (apie 2100 puslapių) iš 66 gyvenamųjų vietovių (*Lietuvių kalbos atlaso* punktų). Tyrimu siekiama nustatyti, kokie kirčio atitraukimo reiškiniai veikė XX a. viduryje uteniškių patarmėje, aptarti reiškinių pobūdį ir paplitimą patarmės plote. Atlikta analizė rodo du svarbius dalykus. Pirma, liudija netolygų ir gana vėlyvą kirčio atitraukimo kaip dėsno uteniškių patarmėje formavimąsi. Antra, pagrindžia dabartinę lietuvių tarmių kilmės teoriją ir remia rytų aukštaičių kupiškėnų ir anykštėnų Franco Špechto leidinyje *Litauische Mundarten gesammelt von A. Baranowski* publikuotų XIX a. 7–9 deš. tekstų ir XX a. 6–7 deš. šnektų tarminių ypatybių aprašų tyrimų išvadas, kad kirčio atitraukimas ėjo iš šiaurės pietų kryptimi. Tikėtina, kad inovacinė kirčio atitraukimo banga XIX a. antrojoje pusėje

⁵ Dzenovska, D. (2019) The Timespace of Emptiness. American Ethnological Society. Retrieved February 13, 2025, from <https://americanethnologist.org/features/collections/orientations-to-the-future/the-timespace-of-emptiness>

⁶ <https://future-divercities.eu/>

⁷ Kanarika (2006) Art-Machines, Body-Ovens and Map-Recipes: Entries for a Psychogeographic Dictionary in *Cartographic Perspectives* (53), Retrieved February 13, 2025 from: <https://cartographicperspectives.org/index.php/journal/article/view/cp53-kanarinka/pdf>

slinkusi iš šiaurinės kupiškėnų ir anykštėnų ploto dalies rytinio pakraščio link vakarines uteniškių šnektas galėjo pasiekti ne anksčiau kaip XX a. viduryje. Remiantis rytinių rytų – kupiškėnų, anykštėnų ir uteniškių – aukštaičių šimtmečių besiskiriančių šaltinių (A. Baranausko XIX a. 7–9 deš. tekstų ir XX a. 6–7 deš. šnektų aprašų) duomenimis pranešime pateikiama naujų įžvalgų apie kirčio atitraukimo pobūdį uteniškių patarmėje. Daroma prielaida, kad *Lietuvių kalbos atlaso* (1982) sudarytojų silpnojo sąlyginio kirčio atitraukimo plotui priskirtose uteniškių šiaurinėse šnektose ir vakariniame ploto pakraštyje XX a. viduryje formavosi intensyvesnis, o ne silpnasis, sąlyginis kirčio atitraukimo dėsnis.

Aušra RIMKUTĖ-GANUSAUSKIENĖ

Kauno kolegija, Kaunas, Lietuva

APIE GEOGRAFIJOS TERMINŲ APIBRĖŽTIS

Bet kurios srities sąvokos apibrėžimas yra sudėtingas ir tos srities žinių reikalaujantis loginis veiksmas, o šio veiksmo rezultatas – termino apibrėžtis. Aiškinamuosiuose terminų žodynuose apibrėžtis laikytina konstruktyvaus žodyno autorių susitarimo rezultatu. Apibrėžtimi sąvoka atskiriama nuo kitų sąvokų, nustatomos termininės reikšmės ribos, fiksuojami sąvoką įvardijančio termino konceptualūs ryšiai su kitais terminais ir pan. Terminų apibrėžties struktūra priklauso nuo juo pavadinamos sąvokos turinio ir apimties, taip pat termino vietos sąvokų klasifikacijos sistemoje.

Šio pranešimo tikslas – pristatyti rūšinių terminų apibrėžčių, pateikiamų „Aiškinamajame geografijos terminų žodyne“ (2021) tyrimą. Atlikto tyrimo duomenys atskleidžia, kad minėtame žodyne rūšinių terminų apibrėžtys kuriamos pagal penkis modelius. Dažniausias rūšinio termino apibrėžties modelis – įvardijama loginė dominantė, kuria eina jau žodyne apibrėžtas vientisinis ar sudėtinis terminas, ir po kablelio atskleidžiami esminiai apibrėžiamos sąvokos požymiai, paaiškinantys rūšinį termino dėmenį ar dėmenis, pvz.:

frontiniai krituliai

Krituliai, iškrinantys praeinant šiltajam, šaltajam ar okliuziniam atmosferos frontui. AGTŽ 2021: 92

Antra rūšinių terminų apibrėžčių modelio struktūra šiek tiek kitokia, nes jo pradžioje pasakomas esminis ar esminiai apibrėžiamos sąvokos požymiai, o loginė dominantė nukeliama į apibrėžties pabaigą, pvz.:

nešeiminis namų ūkis

Giminystės ryšiais nesusijusių asmenų grupės namų ūkis. AGTŽ 2021: 178

Kiti trys rūšinių terminų apibrėžčių modeliai ne tokie produktyvūs, kai kurie nesunkiai gali būti transformuojami į pirmojo modelio apibrėžtis. Vieno vyraujančio rūšinių terminų apibrėžties modelio pasirinkimas rodo, kad apibrėžtys rašomos laikantis analogijos principo. Toks apibrėžčių standartinimas, matyt, susijęs su reikalavimais, keliamais aiškinamiesiems terminų žodynams. Apibendrinant galima teigti, kad „Aiškinamojo geografijos terminų žodyno“ rūšinių terminų

apibrėžčių vienodumą, kartu ir sąryšingumą lemia palyginti aiški žodyno terminų hierarchinė sistema, taip pat nuoseklus specialistų ir terminologų darbas.

Tomasz STOLARCZYK

Library of Lodz University, Lodz, Poland

**MONASTIC BOOK COLLECTIONS IN CENTRAL POLAND IN THE LIGHT OF THE
INVENTORIES AND LIBRARY CATALOGUES FROM THE 16TH, 17TH AND 18TH
CENTURIES. A COMPARATIVE ANALYSIS**

The aim of the presentation is to compare the book collections of former monastic libraries from what is now Central Poland especially the Bernardine, Dominican, Carmelite, Piarist and Pauline monasteries. Books that were in all such libraries and those that were only in specific monasteries will be indicated and presented. Library catalogs and inventories from the 17th, 18th and 19th centuries will be used for this purpose.

Vitalija STRAVINSKIENĖ

Lietuvos istorijos institutas, Vilnius, Lietuva

**TERITORIJŲ IR GYVENTOJŲ „DALYBOS“ TARP LIETUVOS IR BALTARUSIJOS
ANTROJO PASAULINIO KARO PRADŽIOJE**

Antrasis pasaulinis karas Lietuvai bei jos gyventojams lėmė radikalius politinius, ekonominius, kultūrinius ir kt. pokyčius. Pokyčiai taip pat apėmė teritorijų ir jų gyventojų „migravimą“ tarp šalių bei jų „dalybas“.

Pranešime bus aptarta Lietuvos teritorinė ir demografinė plėtra Antrojo pasaulinio karo pradžioje remiantis Rytų ir Pietryčių Lietuvos atvejo analize. 1939 m. dėl pasikeitusios politinės konjunktūros Lietuvos Respublika atkūrė suverenitetą Vilniuje ir dalyje Vilniaus krašto. Tačiau tokia padėtis netenkino Lietuvos visuomenės – dalis etninių lietuviškų teritorijų kartu su gyventojais buvo prijungta prie sovietinės Baltarusijos. Tokiu būdu Švenčionys, Dieveniškės, Druskininkai liko už Lietuvos ribų. Lietuvos valdžia ėmėsi politinių žingsnių padėčiai pakeisti ir stengėsi minėtas teritorijas kartu su gyventojais atgauti. Tačiau tuo metu pozityvių rezultatų nepasiekta. Antrasis tokios akcijos etapas vyko 1940 m. antrojoje pusėje. LSSR atstovams vėl iškėlus teritorijų ir gyventojų grąžinimo klausimą, Maskva nurodė Baltarusijos valdžiai atsisakyti savo pretenzijų ir gyventojų lietuvių dominuojamas vietas perduoti LSSR. Tokią poziciją lėmė siekis kuo sklandžiau sovietizuoti Lietuvą. SSRS valdžios nurodymas buvo įvykdytas ir 1940 m. pabaigoje Lietuva atgavo lietuvių gyvenamas vietas šalies rytiniame ir pietrytiniame pakraštyje.

Alicja SZUMOWIECKA

Doctoral School in the University of Siedlce, Siedlce, Poland

**PROMOTION OF LITERATURE AS A PART OF CZECH CULTURAL DIPLOMACY.
THE SELECTED EXAMPLES OF EVENTS ORGANIZED
IN THE STATES OF VISEGRAD GROUP.**

One of the method of creating the image of the state is promotion of national culture. In my presentation I will show how Czech official institutions promote literature by organizing some events in the states of Visegrad Group (V4) after 1991.

My speech will be composed of three parts. In the first, I will say a few theoretical information about cultural diplomacy, Czech governmental institutions promoting native literature (Czech Centres and Czech Literature Centre) and regional organization – Visegrad Group.

In the next section I will present the examples of events which took place in Poland, Slovakia and Hungary such as festivals (*The Night of Literature in Budapest, Literature on the border, International Book Fair, First Novel Festival* and other), conferences and other activities organized in memory of dead authors (Bohumil Hrabal, Karel Čapek or Vaclav Havel).

The third part of my presentation will be conclusion in which I will try to answer the following questions:

- what types of events were organized in each individual state of V4,
- what kind of literature was showed in these countries,
- what values Czechs wanted to relay to Poles, Slovaks and Hungarians,
- what an image of the Czech Republic government wanted to create in the region.

Dominyka TARVYDAITĖ

Vilniaus universitetas, Vilnius, Lietuva

**TARPTAUTINIŲ SANTYKIŲ VAIDMUO FORMUOJANT SPAUDOS TURINĮ:
KLAIPĖDOS KRAŠTO ATVEJIS XX A. 4 DEŠ. II PUSĖ**

Pirmojoje Lietuvos Respublikoje spaudos cenzūra veikė kone visą jos gyvavimo laikotarpį. Pirmiausia, ji buvo būtina Nepriklausomybės kovų metų, siekiant apsaugoti nuo priešiškų jėgų informacijos bei neleisti prasibrauti nepageidaujamoms žinioms, galinčioms paveikti gyventojus, į valstybės teritoriją. Vėliau, spaudos kontrolė palaikyta ir toliau, galiojant karo padėčiai. Naujos cenzūros veikimo galimybės įtvirtintos po 1926 m. gruodžio 17 d. perversmo, autoritarinio režimo metais. Vienas svarbiausių cenzūros uždavinių buvo rimties šalyje palaikymas. Taip siekiant išvengti nepageidaujamų neramumų, ne tik galėjusių sukelti pokyčius šalies vidaus politikoje, bet ir vengiant įtampų tarptautinių santykių plotmėje. 1935 m. Spaudos įstatymu įteisinti pokyčiai, leidę privalomaisiais pranešimais pildyti spaudos turinį bei plačių galių Vidaus reikalų ministro asmenyje

sutelkimas, atvedė ir prie naujų spaudos priežiūros institucijų steigimo. Viena kurių buvo propagandos funkcijomis turėjusi užsiimti Visuomeninio darbo vadyba. Minėtieji faktoriai suteikė platesnes galimybes koreguoti leidinių turinį, kartu galint atsižvelgti ir į valstybės užsienio politikos gaires. Tarpukariu neretai sulaukta diplomatinio keliu teiktų pretenzijų dėl netinkamos informacijos spaudoje pasirodymo. Vienas sudėtingesnių šalies uždavinių XX a. 4 deš. buvo poreikis manevruoti palaikant tarptautinius santykius su Vokietija bei rūpinimasis Klaipėdos krašto poreikiais. Tam buvo pasitelktos ir spaudos priežiūros funkcijos. Šiame pranešime ir bus siekiama nagrinėti XX a. 4 deš. pab. Klaipėdos krašte veikusio Visuomeninio darbo vadybos skyriaus veiklą. Taip pat, naudojantis publikuotais ir nepublikuotais archyviniais šaltiniais, bus apžvelgiami diplomatinio keliu kelti klausimai dėl spaudos publikacijų, susiję su Klaipėdos kraštu.

Draženko TOMIĆ, Vladimir LEGAC

University of Zagreb, Zagreb, Croatia

**BETWEEN PRIDE AND NECESSITY – TEACHERS' SALARIES
IN THE LATE 19TH AND EARLY 20TH CENTURIES**

The paper presents the results of our research on papers dealing with the salaries of primary school teachers in the late 19th and early 20th centuries in the Austro-Hungarian Monarchy and several European countries. The authors did their research on articles in the magazine "Kršćanska škola" (Christian School), published in Zagreb from 1897 to 1945. As Tomić (2025) notes, the magazine actively reported on the economic situation of teachers. Although the Monarchical Law of 1869 generally stipulated that teachers' salaries should be high enough to ensure the teachers' material existence and that they did not need to engage in additional work beyond teaching, the reports show that salaries and working conditions in different parts of the Monarchy differed significantly. According to the reports of "Kršćanska škola", one gets the impression that teachers were dissatisfied with their salaries, and in some parts of the Monarchy, they threatened with a so-called "cultural strike", i.e., the denial of unpaid political, cultural, and literary engagement. A certain inconsistency and even biasness was observed in the reports of this magazine, which is probably due to the intention to support the teaching profession in the Kingdoms of Croatia and Slavonia, which, according to this magazine, received the lowest teachers' salaries in the Monarchy, which was again a consequence of financial relations after the Croatian-Hungarian Compromise (1868). During and after the First World War (1914-1918), the magazine ceased publishing reports on teachers' efforts to increase their salaries. In the interwar period, it focused on the wages of catechists. The text results from research on the project *New Themes in Croatian Philosophy from 1874 to 1945*, IP-2022-10-5438, funded by the Croatian Science Foundation.

Ramūnas TRIMAKAS

Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, Vilnius, Lietuva

**ŠIUOLAIKINIS BALTARUSIŲ LITVINIZMAS: MARGINALŲ PRAMOGA
AR „SPECIALIOSIOS OPERACIJOS“ ELEMENTAS?**

Šiuolaikinis baltarusių litvinizmas, kaip ir istorinis, atspindi tam tikrą idėjų, susijusių su baltarusių tautinės tapatybės formavimusi ir jos istoriniu ryšiu su Lietuva, raidą. Nors baltarusių litvinizmas dažnai remiasi istoriniu kontekstu, kuomet Baltarusija ir Lietuva dalijosi bendrą kultūrinę ir politinę erdvę, nūdienos idėjos apie „litvinizmą“ gali kelti grėsmes Lietuvai įvairiais lygmenimis, tame tarpe tiek geopolitiniu. Šiuolaikinis baltarusių litvinizmas dažnai siekia perrašyti arba interpretuoti Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istoriją, kad būtų pabrėžti baltarusių vaidmenys kaip „litvinų“, net formuojant naratyvą, kad dabartiniai baltarusiai yra pagrindinė šios istorijos dalis. Tai ypač aktualu šiandien, kai geopolitinė situacija regione yra nestabili, o Rusija ir jos sąjungininkai gali pasinaudoti tokiomis idėjomis, kad legitimizuotų savo įtaką ir teritorinius reikalavimus (ką ne sykį mūsų Rytų kaimynas įvykdė įvairių konfliktų atvejais, pradedant Pietų Kaukaze, baigiant rytiniais Ukrainos regionais). Kita vertus, Lietuvos viešojoje erdvėje aidi perspėjimai litvinizmo „nevertinti klaidingai kaip realios grėsmės“. Taip pat iškyla klausimas, koks litvinizmo santykis su šiuolaikine oficialia Baltarusijos istorijos versija, kurią propaguoja Aliaksandro Lukašenos režimas (glaudžiai susijusia su autoritariniu valdymu ir politine ideologija). Lukašenka ne kartą pabrėžė, kad „teisinga istorijos interpretacija“ yra esminė valstybės saugumui. 2022 m. jis paragino istorikus peržiūrėti ankstesnes istorines interpretacijas ir suformuluoti „atitinkamą“ vertinimą apie baltarusių tautos pasiekimus. Didelis dėmesys skiriamas LDK laikotarpiui, kuris vaizduojamas kaip „Lietuvos ir Rusijos žemių simbiozė“, kita vertus, naujai aktualizuojama Litbello (Lietuvos ir Baltarusijos socialistinė sovietų respublika) tematika. Baltarusių istorinių naratyvų lyginamoji analizė gali padėti įvertinti sparčiai kintančią regioninio saugumo ir geopolitikos situaciją, ypač Rusijos įtakos kontekste.

Rita Regina TRIMONIENĖ

Vilnius University, Vilnius, Lietuva

**THE PROBLEM OF LITERACY AMONG THE PEASANT ELITE IN THE 17TH CENTURY
(THE CASE OF THE ŠIAULIAI ECONOMY)**

In Lithuania, traditional oral culture continued to dominate even in the 17th century. Oral communication was especially relevant in small communities where interpersonal relationships prevailed, and cultural values, along with the skills for creating them, were passed down from generation to generation through close and constant interaction, both verbally and by practical example. On the other hand, by this period, it was already difficult to manage without writing: it was necessary for carrying out official duties (even at the lowest levels), handling legal and financial matters (from

property sale agreements to drafting wills or settling disputes), communicating with the authorities and the Church, and for pursuing better education and career opportunities. This report specifically examines the cultural aspirations of the peasants and townspeople of the Šiauliai economy [hereafter: SE] who held a higher social status – being town or rural commune (Lt. *vaitystė*) mayors (Lt. *vaitas*) – and their connection to "high culture" through their relationship with the manor and the Church. The focus is primarily on the literacy and education of these mayors. The main research method chosen is the analysis of mayor's signatures found in documents. Mark Hailwood argues that "the signatures and marks /.../ represented the best evidence of literate skills available for preindustrial societies". The case of the SE will be used as an example. By examining the examples of signatures from the SE's mayors, it can be stated that they all wielded the pen with confidence, indicating that they were likely skilled in both reading and writing.

Danutė VALENTUKEVIČIENĖ

Lietuvių kalbos institutas, Vilnius, Lietuva

VARĖNOS GEOLEKTO HORIZONTALUSIS KONTINUUMAS: SOCIOKULTŪRINIAI RYŠIAI

Pranešime, remiantis demografiniais, sociokultūriniais ir socioekonominiais duomenimis, pateikėjų apklausomis, siekiama nustatyti Varėnos geolekto zonos vietinių bendruomenių narių judumo tendencijas ir jų galimą įtaką vietinio tarminio varianto kaitai. Tyrimo medžiagą sudaro 21 Lietuvių kalbos atlaso (LKA) punkto sociolingvistinis klausimynas, 115 sociolingvistinių LKA pateikėjo klausimynų ir 127 val. trukmės garso įrašai.

Atliktu tyrimu nustatyta, kad Varėnos geolekto zonoje vykstančiai tarminei kaitai turi įtakos infrastruktūros pokyčiai ir demografinė situacija, atvirieji sociokultūriniai tinklai, sociokultūriniu požiūriu aukštas mobilumo lygis, urbanistinių ir kurortinių centrų trauka, netarminės kalbos įtaka.

Gyvybingiausiais, atsižvelgiant į retai gyvenamojo Varėnos arealo specifiką, laikytini išplėtotą infrastruktūrą turintys punktai: Varėna (LKA 678), Valkininkai (LKA 649), Merkinė (LKA 688). Kiti gyvybingi punktai: Perloja (LKA 677), Marcinkonys (LKA 697), Nedzingė (LKA 676), Vydeniai (LKA 678), Dubičiai (LKA 699), nykstant infrastruktūrai, silpnėja. Varėnos geolekto zonoje dominuoja mažo gyvybingumo LKA punktai: Kabeliai (LKA 704), Rudnia (LKA 698), Puvočiai (LKA 689), Darželiai (LKA 696), Akmuo (LKA 662), Sarapiniškės (LKA 647), Čebatoriai (LKA 663), Pūčkornės (LKA 648), Druckūnai (LKA 661), Kaniava (LKA 690), Ilgininkai (LKA 660), Šklėriai (703).

Tyrimo medžiaga rodo, kad dėl stiprios Vilniaus traukos visa Varėnos geolekto zona pakliūva į bendrinės kalbos įtakos zoną, todėl fiksuojami spartūs tarminiai pokyčiai vidurinės ir jaunesniosios kartos kalboje. Geriausiai tarminės ypatybės yra išlaikiusi pietinė Varėnos geolekto zonos dalis, kurioje vartojama daugiau tarminių požymių.

Una VALTERE

Art Academy of Latvia, Rīga, Latvia

NEEDLEWORK BELTS AS MATERIAL CULTURAL NARRATIVES IN THE BALTIC REGION

This research examines traditional men's needlework belts in Latvia, Lithuania, and Estonia as dynamic material narratives shaped by cultural frameworks, political ideologies, and shifting historical contexts. Moving beyond a purely ethnographic perspective, the study investigates how these artifacts have been inscribed with layered meanings over time.

A central point of reference is the Soviet-era *Historical-Ethnographic Atlas of the Baltic Nations*, a large-scale ethnographic project conducted under strict ideological control. Despite enforced methodological standardization and interpretive censorship, ethnographers managed to document valuable material evidence – particularly in Latvia and Estonia, where substantial pre-1940 ethnographic collections provided a solid foundation for further research. Museum holdings in these countries present embroidered belts as prominent elements of status-related attire. In contrast, Lithuanian collections are more limited, yet they include distinctive examples linked to both peasant and noble traditions, demonstrating aesthetic and symbolic patterns comparable to those found in neighboring regions and influenced by European fashion.

This comparative analysis reveals how differences in research intensity, national agendas, and archival practices have shaped both the visibility and interpretation of these belts. Embroidered belts embody a convergence of local craftsmanship, external influences, and industrial transformations, serving as markers of identity, social status, and the evolution of male dress. By recontextualizing these artifacts within their authentic historical and cultural frameworks, the study contributes to broader discourses on material culture, identity, and ideology in postcolonial and post-Soviet contexts. It highlights how political power inscribes meaning onto objects and how critical acts of “unwriting” can help uncover the complex, multi-layered narratives embedded in traditional dress.

Edvardas VASILIAUSKAS

Klaipėdos universitetas, Klaipėda, Lietuva

LITHUANIAN ARMED FORCES INFANTRY DIVISION STAFF (1923–1940)

During the interwar period, the Lithuanian armed forces operated with three types of military staffs. The first, known as the general staff or army staff, was responsible for the overall direction of the nation's armed forces and the preparation of defense plans to execute national military policy. The second type, departmental or service staffs, was accountable for specific areas, including the Lithuanian Air Force, War Equipment Department, and Armament Department. The third type, field staff, functioned as assisting various-level commanders and executing orders and plans, one of which was the infantry division staff.

The infantry divisions were assigned to the field staff, which served as the primary field command at the tactical level of the Lithuanian armed forces. The division staff comprised of officers who assisted the division commander in exercising command. Essential functions were performed by the infantry division staff, including procuring information for the commander, preparing details of his plans, translating his decisions and plans into orders, and transmitting those orders to subordinate units. All issues requiring the commander's action or consideration were brought to his attention, while the existing situation was continuously assessed, and tentative plans for possible future actions were prepared.

Attention has been given by historians to the infantry regiments, cavalry, and artillery units of the Lithuanian armed forces during the interwar period. However, division-level formations, particularly the command-and-control functions of infantry divisions, have received minimal analysis and study. The divisions staff was established as the main institution to maintain division level combat operations. The key function of the infantry division staff was to supervise the execution of plans and orders to implement the commander's intentions. The division staffs were tasked with assisting the commander in making decisions to achieve cohesion between combat operations, service support, and attached operational units, creating synergy that enabled the division-level formation of the Lithuanian armed forces to conduct operations independently.

Jolanta VASKELIENĖ

Vilniaus universiteto Šiaulių akademija, Šiauliai, Lietuva

NAUJADARŲ DARYBOS IR VARTOSENOS YPATUMAI DALIOS STAPONKUTĖS TEKSTUOSE

Pranešime kalbama apie iš Šiaulių krašto kilusios, Šiauliuose gyvenusios ir dirbusios, o šiuo metu Kipre gyvenančios mokslininkės, vertėjos ir rašytojos Dalios Staponkutės knygose (*Vivat Regina!* Vilnius: Apostrofa, 2024; *Iš dviejų renkuosi trečią. Mano mažoji odisėja*. Vilnius: Apostrofa, 2014; *Lietumi prieš saulę*. Vilnius: Apostrofa, 2007) rastus naujadarus. Tyrime naujadarais laikomi į atraminius žodynus – *Lietuvių kalbos žodyną* ir jo papildymų kartoteką, *Dabartinės lietuvių kalbos žodyną*, *Bendrinės lietuvių kalbos žodyną* ar jo antraštinę, *Tarptautinių žodžių žodyną* – neįtraukti morfologinėmis priemonėmis padaryti dariniai. Pranešime kalbama apie naujadarų darybos, semantikos ir vartosenos ypatumus, stilistines išgales.

Manvydas VITKŪNAS

Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, Vilnius, Lietuva

KALAVIJAS IŠ VIDURAMŽIŲ KAPINYNŲ JURGIONYSE

Vykdamas archeologinius tyrinėjimus Jurgionyse (Trakų r., Aukštadvario sen.), datuojamame XIV – XV a. (ar ir pačia XVI a. pradžia?), vyro kape Nr. 16 buvo aptiktas itin retas viduramžių Lietuvos kapinyuose radinys – kalavijas, sietinas su Žalgirio mūšio epocha. Remiantis artimais analogais, labiausiai tikėtina kalavijo kilmės vieta laikoma Silezija (XIV viduryje – XV a. ji buvo Čekijos karalystės dalis). Kalavijas, kurio geležtė pagaminta iš geležies, o kalimo būdu puošta buoželė – iš vario lydinio, į kapą buvo įdėtas sulaužytas. Gali būti, kad tai padaryta ritualiniais tikslais. Šiuo metu kalavijas eksponuojamas Trakų istorijos muziejuje. Atlikti kalavijo spektroskopiniai ir rentgeno tyrimai. Taip pat atlikti mirusiojo skeleto fragmentų antropologiniai tyrimai. Pranešime bus atskleista aptikto kalavijo tipologija ir chronologija, kalavijų dėjimo į kapus viduramžių Lietuvoje tradicija, o taip pat bus aptartas visas kapo Nr. 16 įkapių kompleksas, kuriame yra ir sagtys, diržo krepšys, pentinas ir kiti radiniai.

Ieva ZEPA

University of Latvia, Rīga, Latvia

OFFICE OF THE DEAD CHANT TRADITION IN STIRNIENE PARISH (EASTERN LATVIA)

Office of the Dead, or *officium defunctorum*, or *saļmes* is a form of traditional Catholic music – a complex ritual consisting of several hours long prayers sung at home, dedicated to saving the souls which, in accordance with Catholic provisions, have entered purgatory after death. The main function of this ritual is, essentially, to pray through singing, for the soul of the deceased.

The goal of the study is to research the tradition's historical development in Stirniene and monitor its current preservation efforts. Empirical materials from the field research – interviews with local informants, biographical narratives, audio and video recordings – as well as articles in local and regional mass media have been used in the research.

The tradition in Latgale was introduced by Jesuits at the end of the 18th century. The first church in Stirniene parish was a Jesuit mission centre in the 18th century. It can be concluded that the primary purpose of the chant is to sing and pray for the soul of the deceased. It can be assumed that the Office of the Dead chanting tradition in Stirniene, just like in other parts of Latgale, could have begun at the end of the 18th century and thus may have existed for more than 200 years. The texts of Christian psalms and the original Gregorian chant have transformed and intertwined with folk singing practices; the ritual or its parts are traditionally transferred orally. Usually, *saļmes* are sung before and after funerals, on death anniversaries, specifically on November 1 and 2, as well as throughout November

and in cases of supernatural occurrences at home. Through two centuries and to this day, Office of the Dead chants in Stirniene is a common religious practice, and almost every family has experienced it, as the chants are a crucial part of the funeral rites. In 2021, *Saļmes Stērnīnē* was included in the National List of Intangible Cultural Heritage.

Keywords: *saļmes* (Office of the Dead), folk and church tradition, traditional folk sacred music.

Organizatorius / Organiser

Regionų plėtros institutas Vilniaus universiteto Šiaulių akademija Vytauto g. 84 LT-76352 Šiauliai, Lietuva El. paštas: regina.kvasyte@sa.vu.lt	Institute of Region Development Vilnius University Šiauliai Academy Vytauto Str. 84 LT-76352 Šiauliai, Lithuania E-mail: regina.kvasyte@sa.vu.lt
--	---

Mūsų partneriai / Conference partners:

